

Пилипенко Микола Іванович

Біблія як джерело біоетики

Доповідь

на I Національному конгресі з біоетики

(17–20 вересня 2001 р., м. Київ, Україна)

***Витраць рік, але прочитай
Біблію від дошки до дошки.***

**Х. Джексон Браун,
«Життєві наставляння батька».**

Шановне панство!

Не маю права не висловити шанобливої поваги й глибокої вдячності ініціаторам і організаторам I Національного конгресу з біоетики, особливо Президіям Національної Академії наук України й Академії медичних наук України в особах їх Президентів — академіка Б.Є. Патона й академіка О.Ф. Возіанова.

Ця подія — перший реальний крок на шляху реформ в Україні, оскільки очевидно, що реформування суспільства — це реформування душі кожного його громадянина.

Ми читаємо, як барон Мюнхгаузен витягає себе разом з конем із багна за власну косичку, і сміємося, бо розуміємо, що у фізичному світі таке неможливе, для цього потрібна зовнішня опора. Але ми не сміємося, коли людський розум марно силкується знайти розв'язання етичних проблем у собі самому за допомогою лише своєї власної логіки, навіть не знаючи, чим вона є й звідки виникла.

Послухаємо, що говорить із цього приводу філософ сучасності Христос Яннарас:

«Hobbes, Locke, Hume —

Pufendorf, More, Maupertius —

Buffon, Bacon, Voltaire —

Diderot, D'Alambert, Candillac —

Bayle, Leibnitz, La Mettrie —

Holbach, Meslier, Bonnet —

Berkley, Turgot, Du Bos —

Shaftesbury, Butler, Rousseau — погоджуються вони один з одним, чи ні в марному розкопуванні дійсності,

на безлічі їх сторінок завжди одна й та ж сама пустка. Нестійкість, від якої нудить, блукання поміж примарними миттєвостями. Розум розколюється, надії немає ніде, смислу ніякого. Буття — прокляття випадковості або «божественної» сваволі. Матеріальне — ширма, за якою постає порожнеча, ніщо. І попри все це фанатична злоба у відстоюванні пустопорожнього, яка вигадує «відкриття», присягає «прогресу», «розвитку», «реабілітації матеріального», «оцінюванню природи належним чином». Темне просвітництво, із знаннями, закутими в кайдани причинних або регуляторних «принципів» дійсного й суцього».

То де ж шукати Істину, витoki суцього й опору для розуму?

Двадцятье сторіччя, якого ми були свідками, безумовно стало вершиною тріумфу людського Розуму. Осягнення глибинної структури матерії й Макрокосмосу, оволодіння енергією атома, перше безпосереднє знайомство з Космосом, розкриття таємниці спадкового субстрату живої клітини, гена інженерія й розшифрування геному людини і, нарешті, глобальна інформатизація світу.

Але минуле сторіччя — це також занепад етики й моралі, тяжка криза духовності, що спричинилося до найкривавіших в історії людства воєн і революцій, тоталітарних режимів із рецидивами рабовласництва, Хіросіми й Нагасакі, небувалих техногенних катастроф.

Карл Г. Юнг писав у середині минулого сторіччя: «...нема нічого більш характерного й симптоматичного, ніж безодня між вірою і знанням, розверзнута

Новітнього часу. Відокремлення віри і знання як симптом розщепленої свідомості характеризує духовний стан нашого часу. Це схоже на те, як дві різні людини висловлюються про одне й те саме, але кожна під своїм власним кутом зору, або як одна й та ж особа, що перебуває в різних станах духу, малює картину свого внутрішнього досвіду. Якщо на місце однієї людини ми поставимо сучасне суспільство, то вийде, що воно страждає від дисоціації духу, тобто від невротичного розладу».

Про епоху ж середньовіччя на сторінках наших шкільних підручників з історії було написано, що то був період темряви Розуму, релігійного мракобісся. Вогнища святої інквізиції спопеляли будь-які поривання до знань, панували церковні догми, моральний висновок із авторитетності церкви Ігнатія Лойоли «мета виправдовує засоби» визначив неправду як політичний інструмент. Але Карл Г. Юнг стверджує, що середньовіччя було часом розквіту духовних пошуків сенсу сущого, осягнення духовної структури людини, беззастережного визнання духу як реальності.

Отже, як бачимо, надмірна гіпертрофія духовності чи раціональності цілісного людського єства однаково призводить до трагічних наслідків у житті суспільства. Складається враження, що людина у своєму розумуванні завжди збивається на манівці, і зовнішня сила знову і знову виправляє шлях людства.

Зазвичай вважається, що наука і релігія — несумісні протилежності. За визначенням, наука — це сума знань, які відтворюються людським досвідом. Поняття «релігія»

визначається як віра в надприродне, метафізичне, у те, що недосяжне для безпосереднього відчуття.

А. Ейнштейн диференціює науку і релігію, говорячи: «Наука без релігії каліка, а релігія без науки крива!»

Але чи можна розмежовувати віру і знання?

На наш погляд, наука і релігія не тільки не протистоять одна одній, але вони суть дві іпостасі духу людини, Одкровення суцього. Одним досяжна віра, обраним — знання. Хіба коли школяр вивчає фізику, він не отримує ніщо інше, як віру в існування певних фізичних законів? Для нього це ще не знання, а тільки віра. І лише для частини школярів вона з часом стане істинним знанням.

Кожного ранку ми можемо бачити, як із-за обрїю сходять Сонце й проходить небом, щоб сховатися на заході за край землі. Але нам кажуть, що це не Сонце рухається навколо Землі, а, навпаки, земна куля обертається навколо своєї осі. І ми віримо цьому. За цю нашу віру-знання Джордано Бруно навіть заплатив життям. А чи багато людей на власні очі бачили, як наша Земля обертається, неначе велетенська дзига?

Більше того. «Як можна відчутти «поле», «елементарну частинку» та «хвилю»? Що означає десятивимірний простір субатомного поля? Що є не-простір карколомного розширення всесвіту; куди він розширюється з незбагненною швидкістю, якщо простір і час — це лише зчеплення матерії-енергії? Як можна відобразити «викривленість» простору-часу; просторову віддаленість частинок, які є позапросторовою всезагальною зв'язністю; обмеженість простору, який не має гранич-

них меж, і тому ми говоримо про нього, що він необмежений, хоча при цьому не нескінченний?

Нарешті, як визначити метафізику, якщо навіть фізика залишається недосяжною для споглядання розумом?» Це сказав Христос Яннарас у своїх «Варіаціях на тему «Пісні пісень».

«Оскільки фізика повинна співвідносити свої вимірювання з об'єктом, то вона змушена відрізнити засоби спостереження від спостерігача, через що категорії простору, часу та причинності стають відносними. Мікрофізичний світ атома виявляє риси, спорідненість яких із психічним впадає в око навіть фізикові»

(К.Г. Юнг).

Тож, мабуть, треба відкинути гординю і смиренно зізнатися, що більшістю смертних усі ті питання можуть сприйматися тільки на віру, а досяжні вони як знання тільки для апостолів.

Отже, сучасна наука — це знання або віра щодо фізичної реальності. І вона набирає рис релігії.

Але існує інша реальність — духовна, яка для більшості людей сучасного надто раціонального суспільства видається звичайнісіньким марновірством. К. Юнг писав: «Ми живемо у створеному нами самими електричному світлі й — що найкомічніше — віруємо чи не віруємо в Сонце. Про вищу істоту ми знаємо так само мало, як і про матерію. Але й сумнівів у існуванні вищої істоти так само мало, як в існуванні матерії. Світ по той бік свідомості дійсний, і це факт досвіду. Тільки світ той нам незрозумілий. Невидимість ідеї нічого не

означає поряд з її безсумнівною дієвістю, яка вже сама собою є дійсністю. Дійсність є те, що діє в людській душі, а зовсім не те, що дехто визнав «дієвим» і з такої упередженої точки зору узагальнив як «дійсність». Бог не є якоюсь статистичною істиною, і тому так безглуздо доводити буття Бога чи намагатись його заперечити. Бог — це всеспільний досвід, затемнений виключно тупим раціоналізмом чи відповідною йому теологією. Віра чи невіра в Бога — це лише ерзаци знання».

В одному з листів К. Юнг пише: «...я не казав: «Бог є». Я сказав: «Мені немає необхідності вірити в Бога, я знаю».

Релігійна діяльність є характерною рисою внутрішньої, духовної діяльності людини й супроводжує її в усі часи в усіх народів.

У середині ХХ сторіччя Карл Г. Юнг писав: «...сьогодні проблема «релігії» — незалежно від суб'єктивної її дійсності — зростає до космічних розмірів паралельно сучасним подіям. Я не вірю, що *ratio est suprema lex* людської поведінки. Насамперед уже тому, що поведінка у вирішальний момент спрямовується саме не розумом, а швидше пануючими над нею несвідомими імпульсами. Це доводить нам досвід. У розумі цим імпульсам не знаходиться еквівалента того, що задовільно виражало б їх природу, давало їм ім'я та образ. Тому свідомості необхідна форма, так би мовити, посудина, в яку міг би вилитися несвідомий натиск і в якій він міг би набути культурного вигляду. Цей натиск за своєю природою діє лавиноподібно. Форму йому завжди давала релігія і

ніколи — розум. Особистість, корені якої не заглиблюються в Бога, не може самостійно чинити опір фізичним і моральним спокушанням цього світу. Вищі домінанти завжди наділені релігійнофілософською природою. У людини можна відібрати богів, лише давши їй натомість інших».

Цьому були ми свідками за часів «будівництва комунізму».

А тепер, мабуть, настав час повернення до Істини.

Біблія — Святе Письмо іудаїзму і християнства є богонатхненною книгою, яка вміщує Слово Бога, сповіщене Його Духом спочатку через пророків, а потім — апостолів. Її читають 1,8 мільярда людей у всіх куточках Землі. Біблія — це «Слово Боже»

(1 Сл., 2:13), яким Бог сповістив людині вічну правду про себе й про неї. Бог звернувся до людей через обраних священнописців як через знаряддя. Головним автором книг є Бог: в них Його тема, думки, суть речей. Але добір слів, спосіб вираження, стиль — від священнописців. Як дане людині Боже Слово — бездискусійне, але записане людиною, воно підпадає під закони людського земного буття.

До речі, Святе Письмо ісламу — Коран був продиктований Богом (Аллахом) неписьменному Мухаммеду у вигляді текстів, у яких навіть кожна літера арабського алфавіту має значення, і жодна з них не може бути зміненою.

Відокремлений від духовного досвіду Розум відкидає богонатхненність Біблії, сприймаючи її як міфологічний

твір, позбавлений будь-якого зв'язку з фактами науки — археології та палеонтології. Подібні сумніви в епоху середньовіччя каралися святою інквізицією спаленням, але в часи Відродження й Просвітництва стали домінувати у середовищі інтелектуальної еліти Європи. Та все ж релігійний інстинкт частини вчених (серед яких Ісаак Ньютон) поспіль шукав шляхи узгодження Текстів Біблії з фактами науки.

Християнська Біблія складається з двох частин — Старого і Нового Завітів. Останній є вченням про земне життя Сина Божого — Ісуса Христа, про його діяння, смерть і вшестя на Небо. Особливістю Нового Завіту, на відміну від Старого, є використання Богом у зверненнях до людей притч. «Все це говорив Ісус до людей у притчах, і без притч не говорив до них нічого» (Мт., 13:34). «Я тому говорю до них притчами, що вони, дивлячись, не бачать, і слухаючи, не чують і не розуміють» (Мт., 13:13). «Та вони не второпали того, про що він казав їм» (Йоан, 10:6). «Вони ж нічого з того не зрозуміли; це слово було для них закрите, й вони не знали, про що він говорив» (Лк., 18:34).

Найбільш уразливим для критики місцем Біблії, без сумніву, є картина Творення Богом світу. Спадає на думку, чи не зафіксоване у Старому Завіті помилкове сприйняття священнописцями ідеї Божого Творення?

За Біблією, людина була створена Богом в один день із праху, але на відміну від інших живих своїх творінь, Бог наділив її також Духом. Ми знаємо, що тварини мають інтелект, індивідуальні характери, їх поведінка

далека від примітивних умовних рефлексів. Це відомо з етології і може помітити кожний, хто має домашніх улюбленців. Але тварини не здатні сприймати себе як окремість. Вони — гармонійна частина Природи, яка не усвідомлює себе саму. Людину відрізняє від тварин наявність свідомості, яка дозволяє їй осягти себе як окремість. Друга суттєва відмінність Людини від тварини — абстрактне мислення, в основі якого лежить слово (logos) — слово-поняття, слово-ідея.

Слово відтворює для людини іншу, ніж матерія, реальність — дух.

Отже, треба зрозуміти й визнати, що виникнення на Землі Людини — це справді Акт, який, за Біблією, відбувся 5,5 тис. років тому, і це дивовижно збігається з відомими науці фактами загадкової, неначе з нізвідки, появою на Землі перших цивілізацій — шумерів, Стародавнього Єгипту, Сходу. На Землі серед інших існували тварини, які мали найвищий інтелект. Це були передлюди — неандерталець, кроманьйонець, яким було доступне навіть примітивне мистецтво (наскельні малюнки). Анатомічно ці істоти були подібні до людини, що й відзначають палеонтологи. Але передлюди були все ж тваринами.

Акт виникнення людини — це поява у передлюдині свідомості. «...Відкриються очі ваші, і ви будете, як боги, відати добро і зло» (Буття, 3:5). Людина побачила світ і окремо в ньому себе й хибно сприйняла це як Акт Творення Богом усього суцього на Землі.

«Вони ж нічого з того не зрозуміли».

Крім свідомості, людина одержала Слово. «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було спочатку у Бога» (Іоан, 1:1).

Свідомість і Слово були дані передлюдині — тварині за суттю, і тому Людина дуалістична, в ній є тваринна основа і духовна наповненість. Це чинник конфлікту, який постійно носить у собі Людина й шляхи розв'язання якого дані їй у Святому Письмі.

«Будь смиренним, бо зроблено тебе з праху. Будь великодушним, бо зроблено тебе із зірок» (сербське прислів'я).

Головною ідеєю Нового Завіту є ідея любові.

«Довідавшись, що Він замкнув уста садукеем, фарисеї зібралися разом. І один із них, законоучитель, спитав його, спокушаючи: «Учителю, котра найбільша заповідь у Законі?» Він же сказав до нього: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша і найперша заповідь. А друга подібна до неї: «Люби ближнього твого, як себе самого. На ці дві заповіді увесь закон і пророки спираються» (Мт., 22:34–40). «Нову заповідь даю вам, любіть один одного. Як Я полюбив вас, так любіть і ви один одного» (Йоан, 13:34).

Христос Яннарас — сучасний грецький філософ і богослов, професор Афінської вищої школи політехнічних наук, автор магістральних курсів лекцій в Університетах Женеви й Парижа, останню свою книгу «Варіації на тему «Пісні Пісень» присвятив саме цій головній і провідній ідеї Нового Завіту — любові. Позаяк неможливо глибо-

ше й поетичніше сказати на цю тему, ніж це сказано Христосом Яннарасом, далі будуть цитати з цієї книги.

«Святим ми називаємо того, хто безтямно залюблений у кожне творіння Іменного Бога. Навіть у те, що для багатьох із нас звучить як фальш: у гадів, хижаків, явних злодіїв. ... І все навколо нас вимірюється мірою кохання. Мірою самозречення й самопожертви. Любов чи то до Бога, чи до людини. ... Блаженний той, хто має до Бога таке кохання, як безрозсудно закоханий — до своєї коханої. ... Кохання — метафізика тіла і плоть метафізики. ... Він перший возлюбив нас, коли ми були Його ворогами і супротивниками. І не тільки возлюбив, але й прийняв заради нас безчестя, побої, був розіп'ятий і причислений до сонму мертвих. І через все це явив Свою любов до нас. ... За Євангелієм Церкви, закохана людина втілює в собі спосіб існування життя, а релігійна людина — спосіб умирання. Картина, яка висвітлює різницю між ними: повія, яка омиває миром ноги Христа, й релігійна громада, яка протестує проти марної витрати мира» (Мт., 26:6–14; Мк., 14:3–9; Лк., 7:36–50). «Кохання й смерть у зіставленні. ... Повія ж нічого не просить. Вона не кається, аби отримати виправдання. Вона не має на меті взаємообмін. Вона не обіцяє відтепер співвідноситись із законом. Вона просто приносить. Те, що має, і те, чим є. ... Що могла, те зробила» (Мк., 14:8). «Ми закохуємося не лише в особу Іншого, але й у кожне щось, що йому належить, що має з ним хоча б якийсь зв'язок.

І все, що він робить і до чого дотикається: в музику, яку він слухає, у дороги, якими він ходить, у пейзажі, які

ми разом споглядали. Якщо трапиться, що ти хоча б на мить полюбиш особистісного Бога, тоді трепет бажання буде очікувати на тебе у кожній краплі весняної роси, у сніговому покрові, який поглинає сірі візерунки горобини, у синяві літнього неба, в пахощах першого осіннього дощу. Кожна рисочка краси і все, створене з мудрістю й майстерністю, є дар любовної пожертви тобі. ... Кохання — єдина відповідь на всі основні запитання».

Друга провідна ідея Нового Завіту — людина має свободу у виборі шляху, яким іде, і несе відповідальність за свій вибір. «Свобода втілює в собі абсолютну повагу Бога до Свого створіння. Повага, від думки про яку паморочиться голова. Свобода — міра безмірної поваги до людини» (Христос Яннарас).

Американський богослов Чарлз Стенлі в одній із своїх промов зазначив, що його держава тому міцна, що її Отці творили її за принципами Святого Письма і самі твердо дотримувалися цих принципів.

Коли людина кладе руку на Євангеліє, щоб дати клятву, то, якщо усвідомлює всю відповідальність перед Одкровенням Святого Письма, отримує тверду опору й на снагу для вирішення всіх проблем, що постануть. Якщо ж це інакше, то це — крок у безодню.

І на завершення — із Христа Яннараса:

«Ти говорив про те, чого вони не бачили, але над чим сміялись. І тим не менш, самі говорили про пахощі, розчулення, музику, посмішку, світло у погляді. Говорили про всевіт: він обмежений, замкнений, розширюється зі швидкістю, з якою розповсюджується світло в не-

просторі. Говорили про десятивимірний простір, про невизначену та утопійну топологію, про позапросторове розміщення й викривлення простору-часу. І не сміялись. Але варто було тільки зайти мові про таїнство, кривимося в іронічній усмішці із самодостатністю тепер уже емоційних переконань».

«Небо і земля пройдуть, слова ж мої не пройдуть» (Мк., 13:31).